

PETER ŠVORC

Prešovska univerzita v Prešove

ZAČLEŇOVANIE SLOVENSKA DO NOVÉHO ŠTÁTU A VZNIK ČESKOSLOVENSKA

Vyhlásenie česko-slovenského štátu

28. október 1918 sa v Československu bral ako deň vzniku nového štátu Čechov a Slovákov, schválený bol Národným zhromaždením ako štátny sviatok a potom sa postupne dostával do vedomia celých generácií ako deň, kedy vznikla Československá republika.

Skutočnosť však bola zložitejšia. Akt vyhlásenia nového štátu ešte v skutočnosti neznamenal, že v tom okamihu aj vznikol nový štát. K tomu bolo potrebné ešte mnoho úsilia.

Vyhlásenie, ktoré sformuloval Národný výbor československý v Prahe a ktorý spolu s prvým zákonom československého štátu v nasledujúci deň uverejnili všetky české noviny, oznamoval, že „štátnu zvrchovanosť vo vnútorných veciach štátu vykonáva Národný výbor“, a to až dovtedy, kým národné zhromaždenie neurčí jednak štátnu správu a formu štátu a jednak kým nepreberie zákonodarnú moc a neurčí vykonávateľa výkonnej moci. Prvý zákon v súlade s vyhlásením bral do úvahy nielen územie Čiech, Moravy a Sliezska, ale aj územie Slovenska, ktoré bolo ešte 28. októbra 1918 stále súčasťou Uhorska.

30. októbra 1918 slovenská politická reprezentácia vytvorila Slovenskú národnú radu (SNR) a prijala *Deklaráciu slovenského národa*, v ktorej sa hlásila k spoložitiu s českým národom, odmietla uhorskú vládu a vyhlásila, že „v mene česko-slovenského národa bývajúceho v hraniciach Uhorska je jedine ona oprávnená hovoriť a konať“.¹

Slovensko sa teda stalo de iure v dňoch 28. – 30. októbra 1918 súčasťou nového štátu. Pripomeňme, že slovko „de iure“ platilo len z pohľadu česko-slovenskej strany, presnejšie jej domáceho odboja. A aj tento dátum začal platiť len po konsenze oboch odbojov až po vzniku Československa², veď sám T. G. Masaryk uvažoval o 15. októbri 1918, keď bola

¹ Pozri: In P. Švorc, *Deklarácia slovenského národa, Zrod republiky*. (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914–1918), Košice 1991, s. 105.

² 83. schůze Národního shromáždění československého v úterý dne 14. října 1919 o 2. hodině odpolední. Zpráva výboru ústavního jednak výboru právního o vládní osnově zákona (tisk č. 1589), jímž se prohlašuje 28. říjen za svátek státní (tisk č. 1678). In <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/083schuz/s083001.htm>

uznaná zahraničná československá dočasná vláda, uvažoval aj o 18. októbri 1918, keď bola vyhlásená *Washingtonská deklarácia* a v nej samostatnosť československého štátu, ale aj o 4. novembri 1918, keď Spojenci uznali, že česko-slovenský štát ako štát spojenec-
ký môže vyslať svojho reprezentanta na rokovanie o prímerí do Paríža.³

Zo strany Uhorska malo slovo „de iure“ výraznú relatívnu povahu, presnejšie – vo vzťahu k Slovensku nebolo vôbec akceptované.

Maďarská vláda Uhorska, ktorá pozorne sledovala dianie na medzinárodnej scéne, vedela, že prijatie Andrásyho nóty americkým prezidentom W. Wilsonom znamená koniec Rakúsko-Uhorska. To by pre samotné Uhorsko nebola žiadna tragédia, lebo v prípade pozitívneho vývoja by získalo Uhorsko samostatnosť a mohlo by sa ďalej vyvíjať ako samostatný, pomerne veľký stredoeurópsky štát s veľmocenskými ambíciami. Preto po vyhlásení samostatného československého štátu maďarská vláda nereagovala naň negatívne, len pred medzinárodnou verejnosťou upresňovala jeho vnímanie tak, že ho rozumela len v hraniciach bývalého Českého kráľovstva, teda nie s územím horného Uhorska – Slovenska. V podstate len ona pripomenula, že slovenský národ je národ samostatný a má neodškriepiteľné právo rozhodnúť sa, v akom štátnom útvere chce žiť. Pravdaže, vyjadřila aj presvedčenie, že Slováci sa rozhodnú pre spoložitie s maďarským národom, s ktorým síce nemali najlepšie skúsenosti, ale to len kvôli dovtedajšej vládnucej triede, ktorá ich ako národ neakceptovala, ignorovala a nedávala priestor pre ich národné práva, ale že teraz budú rešpektovať tisícročnú tradíciu a po úpravách vzájomných vzťahov maďarského a slovenského národa sa rozhodnú pre život v uhorskej vlasti.

V takomto duchu poslal predseda maďarskej národnej rady gróf Michal Károlyi telegram predsedovi SNR Matúšovi Dulovi. V telegrame napísal okrem iného aj tieto slová:

...od národa slovenského neodlúčila nás ani zášť, ani protiva záujmov, ale jedine len hriechom politika istej zanovitej triedy, ktorá rovnako škodila ľudu slovenskému ako i maďarskému... Národná rada zaiste také uzavretie vynesie, aké za najlepšie uzná v záujme slovenského ľudu. Chceme však vysloviť, že podľa nášho presvedčenia a viery národ slovenský a maďarský sú odkázaní jeden na druhého a že musíme v pokojnej zhode a v bratskom spolupôsobení hľadať krajšiu budúcnosť a podmienky i zábezpeky lepšieho života...⁴

Matúš Dula na telegram reagoval okamžite. Poďakoval zaň grófovi Károlyimu, ale v mene slovenského národa odmietol ďalšie spoložitie s maďarským národom v jednom štáte. V tom čase už bol v Prahe jeho telegram z 30. októbra 1918, v ktorom oznamoval:

Slovenská národná rada stojí na stanovisku bezpodmienečného a bezvýhradného samourčovacího práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného štátu – pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska.⁵

Maďarská vláda sa však nevzdávala. Odtrhnutie Slovenska pre Maďarsko znamenalo príliš veľkú stratu, aby si ju mohlo dovoliť bez výhrad akceptovať. Začal sa zúfalý zápas o Slovensko.

³ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 468.

⁴ J. Janoška, *Z historie převratu*, Trnava 1927, s. 20.

⁵ J. Janoška, *Z historie převratu*, Trnava 1927, s. 21–22.

Ako ukazujú nasledujúce aktivity všetkých zúčastnených strán, ktoré sa rozbehli v čase od konca októbra do konca decembra 1918, pre mesiace november a december nie je ešte možné hovoriť o skutočnej existencii Československa, ako ho poznáme z medzivojnového obdobia. V tomto období nebola dokonca jasná ani jeho podoba.

Názory na budúcnosť Čechov a Slovákov pred vznikom ich spoločného štátu

Slovenské predstavy o ďalšom osude národa sa v Uhorsku v čase 1. svetovej vojny nespájali so vznikom česko-slovenského štátu. Hlavným dôvodom bolo to, že si Slováci nevedeli predstaviť, ako by takýto štát mohol vzniknúť. O dobrovoľnom rozchode s Maďarmi a vyčlenení samostatného Slovenska nebolo možné uvažovať. Nádej dávala len predstava porážky monarchie a vonkajšieho zásahu, ktorý by umožnil rozpad tisícročného Uhorského kráľovstva. Perzekúcie budapeštianskej vlády počas vojny zas tlmili akékoľvek vyjadrenia slovenských politických a kultúrnych dejateľov, ktoré by mali vlastizradný charakter.

Treba však povedať, že aj v emigrácii sa slovenské predstavy o ďalšom osude vlastného národa a krajiny formovali postupne a až v roku 1915 v nich začala prevládať česko-slovenská orientácia. Martinský finančník Tatrabanky Ivan Daxner⁶, ktorého začiatok 1. svetovej vojny zastihol v USA a ktorý sa do vlasti vrátil až po skončení vojny, zastával názor sfederalizovania Uhorska. Predpokladal, že Slováci by mali v demokratických podmienkach nového Uhorska väčšie šance presadiť sa, ako v novom česko-slovenskom štáte, kde by bola nesporná dominancia českého živlu, opierajúca sa nielen o štátotvorné tradície, bohaté kultúrne a vzdelanostné zázemie, ale hlavne o kapitál, voči ktorému v konkurenčnom zápase ten slovenský nemal žiadne šance.⁷ V tomto názore nebol osamotený. Podporovali ho viacerí americkí Slováci, ako napr. predseda Slovenskej ligy v Amerike Albert Mamatey, Ivan Bielek a iní.

V USA rezonoval aj starší názor slovenského novinára Adalberta Tholta Veľkoštiavnického⁸. Ten začiatkom 20. storočia presadzoval názor na vytvorenie samostatného slovenského štátu, ktorý by zahŕňal územie od Moravy až po Užhorod, od Vysokých Tatier, resp. Karpatského oblúka až po Dunaj, Balatón a Tisu na juhu.⁹

V podstate až *Clevelandská dohoda* z 22.–23. októbra 1915 medzi americkými Slovákami (Slovenskou ligou v Amerike) a americkými Čechmi (České národní sdružení) otvorila cestu užšej česko-slovenskej spolupráci a podporila myšlienku spoločného česko-slovenského štátu.

⁶ Ivan Daxner (2. 2. 1860–28. 12. 1935), kultúrny pracovník, publicista, bankový úradník. V r. 1905–1913 riaditeľ Tatra banky v Martine, 1913–1924 pôsobil v USA, 1914–1917 hlavný tajomník Slovenskej ligy, 1915 signatár Clevelandskej dohody, 1918 signatár Pittsburskej dohody.

⁷ M. Getting, *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky*, Pittsburgh 1933, s. 36–37.

⁸ Adalbert Tholt-Veľkoštiavnický (24. 6. 1852–10. 10. 1940). Pochádzal z liptovského zemianskeho rodu. V 80. rokoch 19. storočia sa vysťahoval do USA, redaktor *Amerikánsko-slovenských novin*, *Slováka v Amerike*, *Slovenského denníka* a v r. 1905–1909 aj redaktor *Amerikánsko-ruského viestníka*. Priekopník štátnej a politickej nezávislosti Slovákov, v máji 1914 spoluorganizoval Memorandum Slovenskej ligy v Amerike ako základ čs. zahraničného odboja.

⁹ A. Tholt-Veľkoštiavnický, *Národ a národnosť*, Pittsburgh 1907.

České predstavy o povojnovom usporiadaní taktiež prešli vývinom. Najmä na domácej pôde. Ani tu sa dlho nerátalo s česko-slovenským štátom, ale s federalizáciou monarchie. Zásadný zlom nastal až v roku 1917, keď sa 30. mája českí poslanci v rakúskom sneme vyslovili nielen za federalizáciu monarchie, ale aj za spojenie Čechov a Slovákov. Po ňom domáci český odboj uvažoval nielen o politickej, ale aj o územnej podobe nového českého (resp. už československého) štátu. Českí geografi (dr. František Machát, stredoškolský učiteľ zemepisu) československý štát do máp zakreslili síce ešte bez územia Podkarpatskej Rusi, ale so Slovenskom s jeho južnou hranicou pomerne hlboko v maďarskom prostredí (šlo však už o koniec roku 1918).

Iná situácia bola v zahraničí v prostredí českej emigrácie. Jej názory ovplyvnil a formoval T. G. Masaryk, ktorý zásadne požadoval rozpad monarchie a na jej troskách vytvorenie československého štátu. V tom mu pomáhal Slováč Milan Rastislav Štefánik¹⁰, neskôr aj ďalší predstavitelia tak slovenského, ako aj českého odboja, sústredeného okolo *Československej národnej rady v Paríži*.

Zápas maďarskej politiky o Slovensko a integritu Uhorska

Prvé novembrové dni 1918 sa stali rozhodujúcimi pre ďalší vývin celého stredoeurópskeho priestoru. Tak to pociťovalo obyvateľstvo všetkých tu žijúcich národností.

Maďarskí politickí činitelia rozbehli viacero akcií na udržanie Slovenska:

7. 11. 1918 prišla maďarská delegácia vedená grófom Károlyim do Belehradu na rokovanie s francúzskym generálom Franchetom d'Espéry, ktorý zastupoval francúzsku vládu a súčasne aj vlády dohodových krajín. Maďari prečítali generálovi *Memorandum národa uhorského*, v ktorom sa uznávalo vytvorenie nezávislého českého štátu, či štátu československého, ako po opravení generálom d'Espéry povedali maďarskí delegáti, ale bez územia Slovenska.

Zároveň s memorandom bola predložená dohoda *O novom Uhorsku*, v ktorej sa tiež počítalo so Slovenskom. Maďari upúšťali od územia Chorvátska a Slovinska, ale svoj podpis na dohode o prímerí podmienili tým, že

...Dohoda zaistí hranice uhorského štátu do mierovej konferencie proti všetkým cudzím vpádom, či už zo strany Nemcov, alebo Čechov, Rumunov, Juhoslovanov. Maďarská vláda chce celé územie uhorského štátu do mierovej konferencie spravovať v bratskom porozumení s maďarskou, slovenskou, rumunskou, srbskou, nemeckou národnou radou...

Takéto ultimatívne požiadavky porazenej krajiny Francúzsko neprijalo. Vo vzťahu k jednotlivým národom Uhorska, ktoré patrili k utláčaným, už muselo zachovať postoj, ktorý bol sľúbený všetkými dohodovými krajinami ich reprezentantom v októbri 1918.

¹⁰ Milan Rastislav Štefánik (21. 7. 1880–4. 5. 1919). Pochádzal z rodiny slovenského evanjelického farára. Bol astronómom, vojakom, neskôr francúzskym generálom. Vo Francúzsku, kde prišiel v r. 1904, získal vplyvné konexie, ktoré využil v čase I. svetovej vojny v prospech česko-slovenského odboja. Spolu s T. G. Masarykom a E. Benešom založil Československú národnú radu v Paríži, ktorá sa stala ústredným orgánom čl. odboja. V r. 1918 zvolený za ministra vojny v prvej československej vláde. Pri návrate do vlasti tragicky zahynul 4. 5. 1919.

Maďarská vláda 7. 11. 1918 vyslala svojho zástupcu aj do Prahy. Ten v mene maďarskej vlády vyjadril uznanie českého, resp. československého štátu, ale ako protihodnotu žiadal uznanie Uhorska aj s územím Slovenska. Praha však takúto žiadosť odmietla.

Zápas o integritu Uhorska na území Slovenska

Správy o vyhlásení Československa sa rozniesli po Slovensku začiatkom novembra 1918 takmer okamžite.

Reakcia obyvateľstva bola v každom prípade spontánna, ale s rozdielnym vyznením.

Väčšina slovenského obyvateľstva prijala túto správu s radosťou. Na území západného a stredného Slovenska, kde žilo slovenské obyvateľstvo v kompaktných celkoch už v 19. storočí a kde slovenská inteligencia posilňovala národné vedomie, boli spontánne zakladané miestne slovenské národné rady a národné výbory, na hraniciach s Moravou sa formovali aj dobrovoľné národné gardy, ktoré sa zapájali do preberania moci na Slovensku.¹¹

Časť slovenského obyvateľstva, ktorá žila v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí, ale aj na etnicky dominantne slovenskom východe krajiny, svoje pocity však navonok neprejavila, alebo ich prejavila len veľmi opatrne¹². V týchto dňoch, ba aj v prvých týždňoch po prevrate ešte stále pretrvávala obava z represálií starej uhorskej brachiálnej moci. Ukázalo sa to napr. na zakladaní slovenských národných rád a slovenských národných výborov, ktorých bolo na východe a juhu Slovenska veľmi málo. Dôvod pre opatrnosť bol namieste. V jednom z najväčších východoslovenských miest – v Prešove ešte 1. novembra 1918 popravili na námestí 41 vojakov a 2 civilov za účasť na „vzbure“ – keď vojaci 67. pešieho pluku po správe o revolučných udalostiach v Budapešti a o konci vojny sa opili a večer vydrancovali niekoľko obchodov s vínom a potravinami. Väčšina z vojakov bola slovenského pôvodu.¹³

Radosť z konca vojny a z možností na zmenu pomerov v Uhorsku prejavilo aj rusínske obyvateľstvo. Niektorí jeho národne orientovaní predstavitelia, podobne ako príslušníci iných národností, zakladali svoje národné rady – Ruskú národnú radu Lemkov v Starej Ľubovni, Karpatoruskú národnú radu v Prešove.¹⁴

Značná časť obyvateľstva žijúceho na území Slovenska však správu o vyhlásení Československa prijala s nevôľou a nový štát zásadne odmietala.¹⁵

Kto spadal do tejto skupiny obyvateľstva a aká bola jeho reálna sila v zápase o integritu Uhorska a zachovanie Slovenska v ňom?¹⁶

¹¹ M. Hronský, *Slovensko na rázcestí 1918*, Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1976, Príloha č. 8: Súpis doteraz zistených orgánov novej moci na Slovensku r. 1918–1919; M. Hronský, *Slovensko pri zrode Československa*, Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, s. 310–311.

¹² I. Michnovič, *Michalovce v rokoch 1918–1938*, In *Dejiny Michaloviec*. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger, Košice 2007, s. 190–193.

¹³ P. Švorc a kolektív, *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*, Prešov 2012, s. 29–31.

¹⁴ ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919–1939)*, Prešov 2003, s. 128–130.

¹⁵ Bližšie pozri: P. Švorc, *Prouhorské integračné snahy na území Slovenska na konci roku 1918*, *Historický časopis*, 47, 1, 1999, s. 44–55.

¹⁶ Štatistické údaje o počte jednotlivých národností sú prevzaté zo štatistik: *Magyar Statisztikai Közlemények. Ú. S., 42*, Budapest 1912 a *Statistická príručka Republiky Československé. II*, Praha 1925, s. 398.

- a) *Maďari*. Maďarské obyvateľstvo zásadne odmietlo akúkoľvek štátoprávnú zmenu. V jeho prípade išlo o prirodzenú reakciu, lebo zmena štátoprávných pomerov znamenala aj zásadnú zmenu postavenia Maďarov. V Československu by stratili pozíciu príslušníkov vládnuceho národa, dostali by sa do pozície národnostnej menšiny. Týkalo sa to 896 271 Maďarov, ak berieme do úvahy údaje uhorskej štatistiky a sčítania obyvateľstva z roku 1910, alebo 637 183 Maďarov, ak vezmeme za základ československé sčítanie obyvateľstva v roku 1921. Tomu zodpovedalo aj ich konanie v posledných týždňoch roku 1918 – zakladanie maďarských národných rád, maďarských národných gárd, ktoré mali zabrániť obsadeniu Slovenska a jeho pripojeniu k československému štátu. Ich činnosť mala rôzne formy a nevyhla sa ani terorizovaniu slovenského obyvateľstva, ba i vraždám, ak to prejavilo pročeskoslovenskú orientáciu.¹⁷
- b) *Nemci*. Uhorskí Nemci patrili k výrazne prouhorsky orientovanému obyvateľstvu. Maďarizačný tlak ich zasiahol plnou silou a oni sa mu ani nebránili. Nemci Slovákov vnímali len ako národ sluhov, pohoničov, teda ľudí nižšej kategórie, s ktorými sa odmietali spoločensky stotožniť, ba i zrovnoprávniť. Byť občanom štátu, v ktorom by bol slovanský, a teda aj slovenský národ štátotvorným a Nemci, doteraz spoločensky postavení na vyššej priečke, by sa stali len národnostnou menšinou, bolo pre nich neprijateľné. Odpor voči novému štátu teda vyjadrovali všetci – podľa uhorskej štatistiky z r. 1910 šlo o 196 958 obyvateľov, podľa československej z r. 1921 šlo o 139 900 obyvateľov nemeckej národnosti.
- To sa prejavilo už v závere r. 1918, keď bola 9. decembra 1918 v Kežmarku vyhlásená samostatná **Spišská republika**. Toto vyhlásenie urobili zástupcovia Nemcov na Slovensku z podnetu Prezídia *Hornouhorskej nemeckej rady*. Spišská republika mala byť akýmsi hornouhorským Švajčiarskom, ktorá by však spadala pod ochranu Budapešti. Ostré protičeskoslovenské vystúpenia však mali Nemci od konca októbra 1918 a podobne, ako zradikalizované maďarské obyvateľstvo, aj niektorí nemeckí radikáli lokálne terorizovali miestne slovenské obyvateľstvo.¹⁸ Až s blížiacim sa československým vojskom spišskí Nemci upustili od ďalších krokov v prospech Spišskej republiky a táto zakrátko aj zanikla.
- c) *Židia*. Židovské obyvateľstvo nemalo v Uhorsku rovnocenné postavenie s ostatnými obyvateľmi krajiny, vnímané bolo s dešpektom, no i napriek tomu vďaka jeho ekonomickej sile nebolo prehliadané a spoločensky sa v podstate dostávalo na pomyselnom rebríčku nad slovanské obyvateľstvo.¹⁹ Židia si našli v Uhorsku spôsob prijateľnej a vcelku i výhodnej existencie a Uhorsko, ktoré dobre poznali s celým jeho mechanizmom fungovania, im bolo v zlomových chvíľach väčšou istotou ako proklamované Československo, kde sa obávali ľudových vzbúr i rabovačiek ich

¹⁷ Napr. Archív Mestského úradu v Spišskej Starej Vsi (ďalej AMÚ SSV), Kronika mesta Spišská Stará Ves do roku 1945, s. 83; L. Tajták, *Bardejov v období buržoáznej ČSR*, In Dejiny Bardejova. Zost. Andrej Kokuľa, Andrej Lukáč, Ladislav Tajták, Košice 1975, s. 318; A. Šrámková, *Ľudovít Bazovský – nezlomný rodák slovenský?* Prešov 2014, s. 113 a iné.

¹⁸ L. Tajták, *Spiš a vznik Československa*. In Peter Švorc (ed.), *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*, Prešov-Bratislava-Wien 1995, s. 152; P. Švorc, *Politický život a obecná správa v Spišskej Belej (1918–1945)*, In Spišská Belá. Zost. Zuzana Kollárová, Prešov 2006, s. 158.

¹⁹ P. Rybářová, *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava: Pro historia, s. 31.

majetku či prípadnej odvetvy za krivdy, ktoré pociťovalo od nich chudobné slovenské obyvateľstvo.²⁰ V tomto zmysle aj Židia žijúci na Slovensku patrili k tým, čo československú štátnosť odmietali. Týkalo sa to 135 918 obyvateľov Slovenska (podľa československej štatistiky z r. 1921), prípadne 140 415 obyvateľov (podľa uhorskej štatistiky z roku 1910, ktorá Židov evidovala len ako príslušníkov izraelského vierovyznania).²¹

Ak zoberieme do úvahy len maďarskú, nemeckú a židovskú národnosť obyvateľov Slovenska ako dôvod pre odmietnutie nového štátu, tak z 2 926 824 obyvateľov Slovenska (údaj z r. 1910) bolo v októbri až decembri 1918 proti vzniku Československa 1 138 311 obyvateľov (t. j. 38,81%).

Uvedený údaj však nebol konečným. Počty obyvateľov, ktorí sa v prvých týždňoch po skončení prvej svetovej vojny nestotožnili s alternatívou nového štátu, rozšírili ešte aj Slováci a Rusíni. Väčšinou šlo o ľudí, ktorí boli s Uhorskom a jeho štátnou mocou spätí a spájali s ním aj svoju ďalšiu existenciu, resp. boli to Slováci a Rusíni, ktorí vnímali Uhorsko ako svoju vlasť, pričom mnohí mali voči národnostnej politike uhorskej vlády kritické výhrady. Do tejto skupiny patrili vyšší cirkevní hodnostári, ale aj radoví faráři všetkých cirkví, úradníci v štátnej a miestnej správe, mnohí učitelia, právnici, lekári, obchodníci, ale aj obyčajní ľudia, ktorí mali príbuzenské zväzky s Maďarmi.²² Veľká časť z nich sa obávala zmien, ktoré mali zakrátko nastať.

Početnosť tejto kategórie sa, žiaľ, nedá vyčíslieť, lebo nikde nebola štatisticky podchytená. Jej veľkosť nám snáď trochu pomôže odhadnúť František Votruba, ktorý napísal, že v čase prevratu bolo na Slovensku len asi 1200 príslušníkov národne orientovanej slovenskej inteligencie, ktorá sa hlásila k vlastnému národu²³, ostatní boli v podstate uhorskými vlastencami.

Ak by sme k takmer 40-percentám ľudí, evidentne odmietajúcim Československo, prirátali odmietajúcich Slovákov a Rusínov, tak nám odhadom vychádza, že približne 50 % obyvateľstva Slovenska bolo proti rozbitiu Uhorska a začleneniu Slovenska do československého štátu. A to už bola sila, ktorá mohla reálne zavážiť na pripravovanej mierovej konferencii v Paríži.

Maďarské kalkulácie so slovenským odporom voči ČSR a slovenská realita

Cirkvi

Nová maďarská vláda na čele s grófom M. Károlyim vo veľkej miere dúfala, že zo Slovenska zaznejú rozhodné a početné hlasy za integritu Uhorska a proti ČSR. V tomto smere mala zohrať dôležitú úlohu najmä cirkev a skutočnosť, že slovenské a ru-

²⁰ L. Tajták, *Bardejov v období buržoáznej ČSR*, In *Dejiny Bardejova*. Zost. Andrej Kokuľa, Andrej Lukáč, Ladislav Tajták, Košice 1975, s. 318.

²¹ Bližšie o vzťahu židovského obyvateľstva k Československu pozri: P. Švorc, *Mestá na východnom Slovensku po vzniku ČSR a ich židovskí obyvatelia*, In *DEJINY – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, s. 25–46. <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2013.pdf>; P. Švorc, *Židia na Podkarpatskej Rusi a československý štát v medzivojnovom období*. In *Česko-slovenská historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 59–77.

²² O formovaní a podobe slovenskej národnej identity pozri: I. Halász, *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*, Bratislava 2011.

²³ J. Rotnág, *Slováci v revolučnom národnom zhromaždení*. In *Slovenská čítanka*, Praha 1925, s. 311–312.

sínske obyvateľstvo bolo hlboko veriacim obyvateľstvom krajiny, na ktoré mala cirkev veľký vplyv.

V prospech Uhorska sa cirkev skutočne začala angažovať, a to prostredníctvom svojej najvyššej hierarchie. Týkalo sa to všetkých cirkví – najväčšej rímskokatolíckej, gréckokatolíckej, evanjelickej i reformovanej (kalvínskej). V podstate len pravoslávna cirkev stála bokom od prouhorských aktivít, ale tá na území Slovenska nemala takmer žiadnu mienkotvornú váhu a jej vplyv sa širil len v prostredí rusínskeho obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku.

a) Rímskokatolícka cirkev

Prouhorským integračným aktivitám poskytovala významnú podporu. V prvých novembrových dňoch 1918 vystúpil najvyšší cirkevný predstaviteľ katolíckej cirkvi v Uhorsku, kardinál a ostrihomský arcibiskup Ján Černoch (Csernoch)²⁴, ktorý sa obrátil na katolíckych kňazov, aby zabezpečili vyslovenie sa slovenského ľudu za zachovanie Uhorska. To sa malo diať na veľkých ľudových zhromaždeniach. On sám poukazoval na svoj slovenský pôvod a skutočnosť, že v Uhorsku mohol dosiahnuť najvyššiu hodnotu aj príslušník iného národa. Ján Černoch pochádzal zo slovenskej rodiny, zo Skalice a vlastne on – Slovák položil v Budapešti kráľovskú korunu na hlavu poslednému uhorskému kráľovi – Karolovi I. po smrti cisára Františka Jozefa I.

Najvyšší katolícki cirkevní hodnostári vystríhali slovenský katolícky ľud pred „ukrutnou vládou proticirkevnou a počesťujúcou“. Svoj bezprostredný vplyv mohli uplatniť v dvoch arcidiecézach, ktoré pokrývali väčšinu územia Slovenska (Bratislavsko-trnavská a Ostrihomsko-budapeštianska rímskokatolícka diecéza). A o to sa skutočne aj pokúšali. Mnohí slovenskí rímskokatolícki kňazi začali plniť požiadavky cirkevnej vrchnosti, ale na území Slovenska zakrátko získal väčší vplyv drobný slovenský katolícky klérus, ktorý bol aj pred vojnou pronárodne orientovaný.

V zlomových chvíľach zohral veľkú úlohu ružomberský kňaz Andrej Hlinka²⁵, ktorý si uvedomil nebezpečenstvo výzvy kardinála Černocho pre utvorenie nového štátu. Hlinka sa obrátil na slovenský katolícky klérus s výzvou, aby nepristupoval na požiadavky kardinála, vyslovil pochybnosti, či Černoch vážne myslí svoje hlásenie sa k Slovákom, keď až do októbra 1918 sa k nim verejne nehlásil. Andrej Hlinka dal popud na zriadenie *cirkevného odboru*, ktorý mal prispieť k vzniku Československa a neskôr, ak to bude potrebné, brániť cirkevné záujmy katolíckej cirkvi. Cirkevný odbor pozostával zo 73 kňazov, ktorí sa 28. – 29. novembra 1918 zišli na porade v Ružomberku. Tu sa ustanovila *kňazská rada*, ktorá mala 100 členov a výkonný 15-členný výbor. Na jeho čele stál Andrej Hlinka. Kňazská rada jednoznačne podporila vznik nového štátu.

²⁴ J. Černoch (18. 6. 1852–25. 7. 1927). Kardinál, politik slovenského pôvodu. Prešiel celú dráhu cirkevnej kariéry. Ako cirkevný hodnostár podporoval umiernený prístup k nemaďarským národnostiam. Ako ostrihomský arcibiskup a uhorský primas korunoval v roku 1916 Karola IV. Habsburského za uhorského kráľa a v novembri 1918 bol členom delegácie, ktorá ho žiadala, aby sa vzdal uhorského trónu. Patril k odporcom ČSR.

²⁵ A. Hlinka (27. 9. 1864–16. 8. 1938). Slovenský rímskokatolícky kňaz, politik, národovec, v r. 1895 sa stal členom Zichyho Krajinskej katolíckej ľudovej strany. Odmietal maďarizáciu, najmä prostredníctvom cirkvi, preto sa postavil aj proti biskupovi Párvymu, neskôr spolupracoval so Slovenskou národnou stranou, v r. 1918 sa postavil za vznik ČSR. Založil Slovenskú ľudovú stranu, neskôr premenovanú na Hlinkovú slovenskú ľudovú stranu. V ČSR bol popredným reprezentantom autonomistického hnutia.

b) Gréckokatolícka cirkev

Bola vo vleku promaďarských síl. Cirkevná hierarchia, ktorá bola zväčša rusínskeho pôvodu, bola v drvivej väčšine spätá s uhorskou štátnou mocou. K Uhorsku, ba aj k maďarskej etnicite sa však hlásil aj drobný gréckokatolícky klérus. To mu totiž zabezpečovalo vyšší spoločenský status v mestskom i dedinskom prostredí, a tak iniciatívne sám usmerňoval svojich veriacich k prouhorskej štátnej orientácii. Len málo gréckokatolíckych kňazov privítalo iné štátoprávne riešenie a zánik Rakúsko-Uhorska. Títo v novembri a decembri 1918 uvažovali o vzniku samostatného štátu Rusínov – o Karpatskej Rusi, prípadne o alternatíve, ktorou malo byť slovanské Československo.²⁶

c) Evanjelická cirkev

Evanjelická cirkevná hierarchia bola tiež pevne zviazaná s Uhorskom. Dvaja evanjelickí biskupi Alexander Raffay a Henrik Geduly oslovili evanjelické duchovenstvo, aby sa zasadilo o smerovanie slovenských evanjelikov k Uhorsku a nie z neho. 5. novembra 1918 biskup Raffay vydal výzvu na zachovanie jednoty Uhorskej evanjelickej cirkvi, a tým aj Uhorska. Slovenských evanjelikov mali farári upozorniť, že po rozpade Uhorska sa zákonite rozpadne aj Uhorská evanjelická cirkev, ktorá bola organizovaná na územnom princípe, a tým sa stanú evanjelici menšinou v katolíckom Slovensku.²⁷

Katolícka cirkevná hierarchia zastražovala svojich slovenských veriach prevahou „hutsitských Čechov“ a diskrimináciou katolíkov v budúcom československom štáte, evanjelická cirkevná hierarchia zas katolíckou prevahou a diskrimináciou slovenských evanjelikov.

V závere roku 1918 nevelká časť slovenských evanjelických duchovných bránila integritu Uhorska, ako to bolo napr. v prípade prešovského seniora Ľudovíta Liptaia²⁸, ale väčšina slovenského evanjelického duchovenstva sa rozhodne postavila za nový štát. Toto smerovanie ukázali evanjelickí farári už v Martine 30. októbra 1918 pri prijatí *Deklarácie slovenského národa*, ktorú zoštylizoval evanjelický kňaz a neskorší biskup Západného dištriktu Samuel Zoch.²⁹ 28. novembra 1918 sa stretli slovenskí evanjelickí kňazi vo Zvolene, kde sa vyjadrili k požiadavkám biskupa Raffaya. Tie odmietli a prihlásili sa k ČSR.³⁰

²⁶ P. Švorc, *Zakletá zem*, Praha 2007, s. 33–56.

²⁷ P. Švorc, *Slowakische Protestanten und ihre Rolle im politischen Leben der ČSR am Anfang der 20er Jahre des 20. Jahrhunderts*, In Karl Schwarz und Peter Švorc (Hg.), *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*, Wien 1996, S. 195–210.

²⁸ Ľudovít Liptai, (31. 10. 1871–?). R. 1897 sa stal zborovým farárom v prešovskom slovenskom cirkevnom zbore. Od r. 1917 zastával funkciu šarišského seniora a na Teologickej akadémii v Prešove prednášal slovenský jazyk – kultúrny šarišský dialekt, v ktorom boli do roku 1918 písané aj učebnice pre ľudové školy vo východoslovenských župách. Súčasne bol redaktorom novín *Naša Zastava*, angažoval sa za šarišský separatizmus, 1919 emigroval do Maďarska, odtiaľ do Poľska, kde vyvíjal protičeskoslovenskú činnosť. Pozri: P. Švorc a kolektív. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*, Prešov 2012, s. 38–39; P. Švorc, *Slovensko a Podkarpatská Rus na pôde Spoločnosti národov v 20. rokoch 20. storočia*. In Peter Švorc – Michal Danilák – Harald Heppner (eds.), *Veľká politika a malé regióny 1918–1939*, Prešov-Graz 2002, s. 120–135.

²⁹ Na martínskomej stretnutí slovenskej národnej inteligencie v závere októbra 1918, kde sa rozhodovalo o smerovaní Slovenska a Slovákov, bolo prítomných 106 politikov a kultúrne činných národovcov. Z nich evanjelici tvorili 76,4% a 23,6% katolíci. V oboch prípadoch však malo medzi účastníkmi výrazné zastúpenie duchovenstvo. Pozri: ŠVORC, Peter. *Slovenskí evanjelici v prvých troch desaťročiach 20. storočia*. In David Daniel (ed.), *Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku*, Bratislava 1999, s. 221.

³⁰ P. Švorc, *Juraj Janoška – kňaz a politik*. In *Sláva šlachetným*, Zborník z vedeckej konferencie, Lip-tovský Mikuláš 2010, s. 71.

d) *Evanjelická reformovaná cirkev (kalvíni)*

Táto cirkev mala vo svojich radoch v prevažnej miere maďarské obyvateľstvo. Slovenskí kalvíni žili na južnom Slovensku a juhu východného Slovenska, ale organizačne spadali do dištriktov, ktorých väčšia časť ležala v neskoršom Maďarsku. Cirkevná hierarchia, ktorá bola maďarského pôvodu, apelovala aj na duchovenstvo, aj na veriacich v záujme integrity Uhorska. Kňazi slovenskej národnosti aj v závere roku 1918 ešte len opatrne podporovali vznik Československa, ale doteraz sa nenašli údaje o tom, že by sa aktívne postavili proti maďarskej moci v dedinách východného Slovenska. Tu boli aktívnejší ich veriaci, ktorí sa angažovali za začlenenie slovenského územia do československého štátu. Obávali sa totiž, že by územie východného Slovenska (časť Zemplínskej a Užskej župy) nebolo začlenené do Československa a ostalo by súčasťou Uhorska. Začiatkom januára 1919 sa v Zalužiciach neďaleko Michaloviec konalo veľké ľudové zhromaždenie, na ktorom 600 roľníkov (všetkých konfesií) prijalo rezolúciu adresovanú československej vláde. V nej písali:

...My, ako ku slovenskému národu patriaci ľudia sa s tým každým slovom spojujeme a s radostným srdcom slávných a víťazných našich bratov Čechov! Len prestáva nám biť srdce na ten tu od židov rozširovaný chýr, že my a náš kraj nebude patriť ku Československu. Slávni Bratia Česi! My bárs slovenskú reč trochu ináč hovoríme, zato telom a dušou do slovenského národa patríme. Prosíme a žiadame Vás, víťazní Bratia naši, aby ste náš kraj a ľud čím skôr ku Československej republike pripojili!...³¹

Iniciatívy na udržanie integrity Uhorska v mestách na území Slovenska

Znakom revolučnej atmosféry v novembrových dňoch sa stávali vyhlásenia a vznik miestnych národných rád a národných výborov, ktoré zakladali všetky národnosti, pravda, nie s rovnakým cieľom. 8. novembra 1918 vydala martinská Slovenská národná rada výzvu, známu ako *Ohlas SNR*, v ktorej vyzývala Slovákov zakladať miestne národné rady a súčasne oznamovala cieľ, že jej ide o pripojenie Slovenska k českému štátu, s ktorým Slováci založia nový štát – Československo. Slovenské národné rady vznikali predovšetkým na území stredného Slovenska, v čisto slovenskom prostredí, oveľa menej na juhu, a málo aj na východe Slovenska. Boli však jasným signálom, že Slováci prijali rozchod s Uhorskom a prijali alternatívu vytvoriť s Čechmi spoločný štát.

Maďarské a nemecké národné rady, ktoré na území Slovenska vznikali takmer v každom meste, sa tak, ako všetky orgány tohto druhu, usilovali prevziať miestnu moc do svojich rúk, pod svoju kontrolu, ale s cieľom brániť integritu Uhorska.

Okrem Slovenskej národnej rady v Martine vyvíjala v mene slovenského obyvateľstva najväčšiu aktivitu Východoslovenská národná rada (VNR) so sídlom v Prešove. Táto však s cieľom zachovať Slovensko v rámci Uhorska.

³¹ Citované podľa: I. Michnovič, *Michalovce v rokoch 1918–1938*. In Dejiny Michaloviec. Zost. Vladimír Sekela a Mikuláš Jáger, Košice 2007, s. 193.

Východoslovenská národná rada a Slovenská ľudová republika

Všimnime si aktivity, ktoré boli zviazané s reprezentantmi Slovákov a boli proti Československu. Tie sa koncentrovali na východnom Slovensku, ktoré patrilo k najmenej národne prebudeným regiónom. V prvých novembrových dňoch vznikla v Prešove *Východoslovenská národná rada*. Jej zakladateľom bol Viktor Dvortsák³², niekdajší župný archivár, redaktor po maďarsky písaných Prešovských novín (*Eperjesi Lapok*) a šarištinou písaných novín *Naša zastava*. K jeho najbližším spolupracovníkom patrili prešovský evanjelický kňaz a senior Ľudovít Liptai, Slovák, pochádzajúci z Gemera, ktorý súčasne učil slovenčinu na miestnom evanjelickom Kolégiu. Ten evanjelickým kňazom Šariško-zemplínskeho dištriktu tlmočil požiadavku biskupa Raffaya zachovať Uhorsko a v tom smere sa aj výrazne angažoval.

Viktor Dvortsák sa do povedomia prouhorských kruhov dostal ako tvorca a inšpirátor koncepcie tzv. *slovjackeho národa*. Myšlienku osobitného východoslovenského národa, etnicky odlišného od západných a stredných Slovákov, rozvinul už v r. 1906. Politicky i propagandisticky ju podporoval vplyvný šarišský maďarský politik dr. István Dessewffy. Ako uhorský vlastenec bol presvedčený o nevyhnutnosti pomaďarčiť slovenské i rusínske obyvateľstvo aspoň v Šariši, prípadne i na celom východnom Slovensku, čo malo byť v prospech tak Maďarov, ako aj tunajších Slovákov a Rusínov. V októbri 1918, keď sa už prvá svetová vojna chýlila k definitívnemu záveru a nad Uhorskom sa začali zbíhať čierne mraky, vydal útlu brožúrku s názvom *Nemzeti kulturfeladatok északkeleti hegyvidéken [Národné kultúrne úlohy v severovýchodnej horskej oblasti]*³³. V nej I. Dessewffy ukázal ako by sa mala urýchliť maďarizácia cez všetky sféry života. Najväčší dôraz kládol na deti a mládež, ktoré by mali byť vychovávané v maďarskom duchu i maďarskom jazyku cez rozprávky, piesne, hry a pod.³⁴ Čo bolo horšie a v čom v podstate spočívala tragédia Slovákov a východných zvlášť, bolo, že niektorí jej príslušníci sa na tomto procese pomaďarčovania aktívne zúčastňovali. K nim patrili už spomínaný prešovský novinár a bývalý župný archivár Viktor Dvortsák, ktorý v roku 1915 vydal útlu brožovanú knižočku *Sáros földje 1914 – 1915 [Šarišská zem]*³⁵ a v nej nielenže oslavne písal o bojoch rakúsko-uhorskej armády, ale aj o tom, že slovenskí Šarišania sú s maďarskou kultúrou bytostne spätí a sú nielen uhorskými občanmi, ale v podstate aj Maďarmi, o čom svedčí ich kroj, láska k maďarskej reči a pod. Preto nebolo nezvyčajné, keď správy z jesene 1918, ktoré hovorili o konci vojny, rozpade rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku česko-slovenského štátu, práve na východnom Slovensku pôsobili ako mobilizačný faktor, a to i medzi časťou tunajšej slovenskej inteligencie, no so zameraním proti deklarovanému Česko-Slovensku a za zachovanie Uhorska.

V novembri 1918 sa myšlienka etnickej odlišnosti východných Slovákov prezentovala už v politickej a štátotvornej rovine. Výzva Východoslovenskej národnej rady zo 4. novembra 1918 sa obracala na východných „Slovjakov“, aby sa vydali svojou vlastnou cestou, a to bez západných Slovákov

³² Viktor Dvortsák (21. 4. 1878–8. 8. 1943). R. 1904 – župný archivár, 1910–1917 redaktor *Eperjesi Lapok*, 1917–1918 redaktor a majiteľ *Eperjesi Ujság*, 1917 redaktor novín *Naša Zastava*, od r. 1919 platený agent maďarskej iredenty.

³³ I. Dessewffy, *Nemzeti kulturfeladatok északkeleti hegyvidéken*, Prešov 1918, s. 22.

³⁴ *Ibidem*, s. 19–20.

³⁵ G. Dvortsák, *Sáros földje 1914–1915*, Eperjes 1915.

Stanovisko, na ktorom stála VNR bolo totožné so stanoviskom prešovskej Maďarskej národnej rady, a preto od vzniku jednej i druhej národnej rady existovala medzi nimi úzka spolupráca.³⁶

V. Dvortsák ako predseda Východoslovenskej národnej rady a István Maléter ako predseda Maďarskej národnej rady v Prešove sa 7. novembra 1918 obrátili telegramom na Oszkára Jásziho, aby im oznámil, kde a kedy by mohli s ním rokovať o slovenskej otázke. O niekoľko dní neskôr V. Dvortsák oznamoval do Budapešti, že Východoslovenská národná rada vznikla ako protiváha martinskej národnej rade, odmieta jej československú orientáciu a dôsledne stojí na stanovisku integrity Uhorska. V. Dvortsák však od vlády M. Károlyiho požadoval pre „východoslovenský ľud“ rovnaké práva v maďarskom štáte, ako ich majú aj iné národy krajiny. Uvádza, že sa to týka 1 450 000 obyvateľov, zväčša „Slovjakov“ a Rusínov, žijúcich v týchto uhorských župách Abov, Bereg, Gemer, Malohont, Spiš, Šariš, Už a Zemplín. Jeho ďalšou požiadavkou bolo, aby Budapešť uznala VNR ako oprávnenú reprezentantku východných Slovákov.

Všetky pripravované zhromaždenia, ktoré mali potvrdiť záujem východných Slovákov o zachovanie integrity Uhorska, však nedopadli podľa predstáv ich organizátorov. Maďarská a slovenská tlač písala o nich rozdielne. Kým prešovský maďarský týždenník *Eperjesi Lapok* písal o veľkej účasti obyvateľstva, slovenské *Robotnícke noviny*, ako aj *Národné noviny* uvádzali, že na zhromaždeniach boli len úradníci, niekoľkí remeselníci a neveľa dedinských roľníkov. Ale zhodli sa na tom, že slovenské obyvateľstvo sa k starému režimu postavilo odmietavo. *Národné noviny* dodali, že prešovské zhromaždenie 24. novembra 1918 museli organizátori urýchlene ukončiť, aby sa vyhli ráznejšej konfrontácii s prítomnými roľníkmi.

Slovenské obyvateľstvo východného Slovenska sa postavilo odmietavo k Východoslovenskej národnej rade i k jej požiadavke na zachovanie integrity Uhorska. Jednotlivé obce odmietali, aby u nich rečnili predstavitelia VNR a ani cirkevné zbory nechceli vypočuť agitácie svojich kňazov za zachovanie pôvodného Uhorska.

VNR preto musela uvažovať o novej taktike. Integrita Uhorska sa ukázala ako neprijateľná pre Slovákov, ale ani propaganda osobitnej východoslovenskej etnicity nenašla na východnom Slovensku žiadnu oporu.

Vedenie VNR sa rozhodlo o zapojenie ďalších regiónov Slovenska do svojich aktivít. Boli to najmä župy susediace so Šarišskou župou. Organizačným strediskom sa stala Spišská Nová Ves, kde bola založená *Spišská východoslovenská rada*, ktorá sa obrátila na Oszkára Jásziho s požiadavkou všetkých práv, aké majú ostatné národy a súčasne aj s požiadavkou zastúpenia na mierovej konferencii. Poznáme ju aj pod názvom *Národná rada spišských Slovákov*, ktorá vydala protest proti začleneniu Slovenska do Československa, odmietla žiť spolu s Čechmi a vyhlásila, že radšej s Nemcami vytvorí spoločnú *Spišskú republiku*.

Aby však vedenie VNR vyvolalo zdanie celoslovenského hnutia, snažilo sa získať pre svoje ciele aj slovenských činiteľov zo stredného Slovenska. Konkrétne šlo o právnika dr. Jána Mudroňa³⁷, ktorý bol slovenskej verejnosti známy ako advokát, brániaci slovenských národovcov v mnohých vykonštruovaných politických procesoch v rokoch pred

³⁶ P. Švorc a kolektív. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*, Prešov 2012, s. 35.

³⁷ Ján Mudroň (12. 1. 1866–29. 3. 1926), advokát v Trnave a neskôr v Martine, 1887 podpredseda Slovenského spolku v Budapešti, bol prenasledovaný uhorskými úradmi, lebo bránil práva slovenského národa, člen Slovenskej národnej strany. Po prevrate bol senátorom Národného zhromaždenia.

1. svetovou vojnou. Predstavitelia VNR poslali J. Mudroňovi pozdravný telegram z verejného zhromaždenia v Prešove. Blahoželali mu k vytvoreniu *Západoslovenskej rady*, ktorá v skutočnosti nikdy nevznikla. Zároveň mu navrhovali spoluprácu oboch rád.

J. Mudroň odpovedal Východoslovenskej národnej rade a v liste zdôraznil potrebu jednoty Slovákov, ak si majú vydobýť úplnú slobodu a samostatnosť. Okrem iného napísal: „...musíme sa zjednotiť v jedinú silu, ktorej heslom je: Nech žije slobodné, neodvislé a samostatné Slovensko“.³⁸

Vedenie VNR využilo Mudroňov list a uverejnilo ho v týždenníku *Naša zastava* s komentárom, že ani významní slovenskí národovci nehľadajú pre Slovákov spojenie s Čechmi, ale sú za samostatnosť Slovenska a hospodársku spoluprácu s Maďarskom. Dr. Ján Mudroň po rozhovoroch s vedením Slovenskej národnej rady v Martine nakoniec odstúpil od presadzovania svojich myšlienok na samostatnosť Slovenska. SNR neodmietala myšlienku samostatnosti Slovenska, ale pre danú dobu takúto požiadavku vnímala ako nevhodnú. Okrem toho česko-slovenské spolužitie chápala ako spolužitie postavené na rovnoprávnosti oboch národov a česko-slovenský štát ako garanciu národnej slobody a národného rozvoja Slovákov.

Požiadavku samostatného Slovenska v posledných mesiacoch roku 1918 chápala SNR len ako propagandistický prostriedok prouhorských síl, ba i samotného Maďarska, ktorý mal poslúžiť na preklenutie určitého obdobia (do zasadnutia, prípadne aj ukončenia mierovej konferencie). Po jeho ukončení by určite zaniklo aj samostatné Slovensko (napr. formou plebiscitu) a ono by bolo opätovne pričlenené k Maďarsku.

Na konci novembra 1918 sa Východoslovenská národná rada začala už cieľavedome orientovať na autonómiu, resp. samostatnosť Slovenska. Verila, že s takýmto programom oveľa ľahšie a rýchlejšie získa podporu slovenského obyvateľstva. V prvých decembrových dňoch odcestoval V. Dvortsák s delegáciou VNR do Budapešti. O. Jászimu predložil *Memorandum dočasného výkonného výboru Slovenskej ľudovej republiky*. Memorandum obsahovalo 6 požiadaviek, ktoré mala maďarská vláda rešpektovať.³⁹

Okrem toho chcela delegácia SLR prostredníctvom vládnej telegrafickej stanice poslať proklamáciu „kultúrnym národom sveta“. V nej vyhlasovala, že slovenský ľud sám rozhodne o svojom osude, že československá štátna myšlienka sa uskutočnila proti vôli slovenského národa, o čom by mal rozhodnúť plebiscit pod neutrálnym dozorom. Proklamácia odmietala okupáciu Slovenska českým vojskom a požadovala, aby hranice SLR stanovila a potvrdila mierová konferencia. O tom všetkom maďarskú verejnosť okamžite informovala maďarská tlač.

V Budapešti boli v tom čase v slovenčine tlačené letáky, v ktorých sa M. Károlyi obracal na Slovákov, aby netrhalí Uhorsko a žiadali:

³⁸ L. Tajták, *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava 1972, s. 133.

³⁹ Výkonný výbor Slovenskej ľudovej republiky požadoval uznanie Slovenskej ľudovej republiky (SLR) maďarskou vládou v slovenských etnických hraniciach, ktoré však neboli bližšie špecifikované. Ďalej žiadal, aby maďarská vláda nezasahovala do pozemkovej reformy, ktorú SER urobí v zhode s Maďarskou republikou, aby všetky školy boli pod právomocou SER, ktorá menšinám zabezpečí všetky národné práva, aby vláda Maďarskej ľudovej republiky uznala delegáta SER, ktorý bude v mene SER rokovať s maďarskou vládou, aby maďarská vláda zriadila pri niektorom ministerstve slovenské oddelenie, aby bola uznaná vláda SER a nakoniec, aby sa Maďarsko, s ktorým chce byť SER v určitom hospodárskom zväzku, zasadilo na mierovej konferencii za to, aby slovenský národ na konferencii zastupoval delegát SER. Delegátom mal byť V. Dvortsák.

Prv než sa odtrhnete od svojej starej vlasti, prvej než by ste tu všetko poprevracali čo už je, oprobujte v dobrej svornosti žiť a pracovať s novou ľudovou vládou. Keď by ste potom videli, že neplníme naše sľuby, vtedy ešte vždy budete mať času odtrhnúť sa od nás...

Ďalšie letáky zas citovali slová Ľ. Štúra, J. M. Hurbana a M. M. Hodžu z polovice 19. storočia a vyzývali slovenský národ, aby si bránil svoje mravy a zvyky a nepodľahol terajšej slovenskej inteligencii, ktorá zradila národ spojenectvom s Čechmi. Letáky boli rozširované na území Slovenska a ich výzvy korešpondovali s činnosťou výkonného výboru výboru Slovenskej ľudovej republiky, ktorý sa pripravoval na vyhlásenie samostatnej republiky.

11. decembra 1918 bola v mestskom dome v Košiciach vyhlásená Slovenská ľudová republika (SLR). Obyvateľstvu východného Slovenska to oznamoval plagát v šarišskom dialekte. Okrem iného sa v ňom uvádzalo: „Nebudzeme teda ani čechi, ani magyare, ale sľebodne slovjaci v šľebodnej slovenskej krajini!“⁴⁰

V ten deň bola menovaná aj vláda SLR a jednotlivé ministerstvá.⁴¹ Prešov bol určený za hlavné mesto SLR.

Vláda SLR však nebola zostavená na základe súhlasu všetkých menovaných členov. Škandál vypukol pri mene advokáta dr. Jána Rumanna, ktorý nevedel o takejto vláde a ani o svojom ministerskom kresle. Práve naopak, po obsadení východného Slovenska československým vojskom sa stal spišským županom a na tomto území zastupoval i presadzoval československú štátnu moc.

V decembri 1918, keď bola vyhlásená SLR, boli Košice⁴² úplne v maďarských rukách a pokladané boli maďarskou vládou i košickou administratívou za maďarské mesto⁴³, ktoré by aj po obsadení Slovenska českým vojskom ostalo súčasťou maďarského štátu. Početné maďarské vojenské oddiely len potvrdzovali odhodlanie uchovať Košice pre Maďarsko. A práve v tomto meste bola vyhlásená Slovenská ľudová republika, hoci o 30 km severnejšie ležiace mesto Prešov⁴⁴ malo byť hlavným mestom krajiny.

⁴⁰ Krajské múzeum v Prešove, fond SRR a DK(a).

⁴¹ Na čele vlády stál *Viktor Dvortsák* a na čelo jednotlivých ministerstiev boli menovaní títo ministri: dr. *Ján Rumann* ako minister vnútra, za štátnych tajomníkov *František Kobulský*, poštový úradník, a dr. *Ján Blaho*. Ministrom školstva sa stal dr. *J. Halmos*, štátnym tajomníkom za západných Slovákov hontiansky farár *Ján Margorin*, štátnym tajomníkom za východných Slovákov prešovský farár *Ludovít Liptai*. Za ministra sociálnej starostlivosti bol menovaný sociálny demokrat *Jozef Varecha* a za štátnych tajomníkov učiteľ v Spišskej Novej Vsi *Ján Kiszely* a dr. *Ján Paulik*.

⁴² P. Švorc, *Košice a začleňovanie Slovenska do nového štátu 1918–1919*. In Štefan Šutaj (ed.), *Košice a dejiny – dejiny Košíc*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 13. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2011, s. 89–100.

⁴³ Podľa uhorskej štatistiky v Košiciach žilo v r. 1910 44 211 obyvateľov s takýmto národnostným zložením: 6547 Slovákov, 33 350 Maďarov, 3189 Nemcov, 210 Rusínov a 915 príslušníkov iných národností. Pozri: *Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 42*, Budapest 1912.

Podľa sčítania ľudu k 15. 2. 1921 žilo v Košiciach 52 898 obyvateľov a ich národnostné zloženie bolo takéto: 31 572 Slovákov, 11 206 Maďarov, 2145 Nemcov, 167 Rusínov, 5275 Židov. Pozri: *Statistická príručka Republiky československé, II*. Praha 1925, s. 396.

⁴⁴ V Prešove sa k Slovákom hlásilo približne toľko obyvateľov ako v Košiciach, no pomer k celkovému počtu obyvateľstva bol odlišný: v Košiciach sa k Slovákom hlásilo 14,8% (k Maďarom 75,43%) obyvateľov mesta a v Prešove sa hlásilo k Slovákom 39,8% a 48,9% k Maďarom (ide o údaje z r. 1910), hoci skutočnosť v národnostnom zložení bola iná.

Prešov mal v r. 1910 16 323 obyvateľov a z nich podľa uhorskej štatistiky bolo 6496 Slovákov, 7982 Maďarov, 1403 Nemcov, 49 Rusínov, hoci už čl. štatistické sčítanie k r. 1921 uvádzalo iný pomer národností: V r. 1921 mal Prešov 17 577 obyvateľov a z nich sa k Slovákom hlásilo 12 126, k Maďarom 1948, k Nemcom

V. Dvortsák, ktorý žil a pracoval v Prešove, však radšej zvolil Košice za miesto vyhlásenia SLR. Mal pre to predovšetkým osobné dôvody. Ale nielen tie. Reálne posudzoval situáciu v Prešove, a tá sa mu nezдалa pre takýto akt najvhodnejšou. Obyvateľstvo Prešova bolo síce na jednej strane na začiatku novembra zastrašené drastickou popravou 41 vojakov a dvoch civilov na hlavnom námestí, ale na druhej strane práve táto nezmyselná poprava popudila obyvateľstvo nemaďarskej národnosti proti starému režimu a proti Uhorsku vôbec. V Prešove malo pomerne silné pozície prouhorské úradníctvo, meštianstvo a prouhorské cirkevné kruhy všetkých tu pôsobiacich konfesií. Napriek tomu však väčšia početnosť slovenského obyvateľstva, ktoré veľmi ochotne prijímalo správy o vzniku česko-slovenského štátu, vyvolávala obavy z toho, že by Slováci z mesta a z blízkeho okolia neprijali vyhlásenie separatistického slovjackeho štátu a že celý akt by mohol skončiť veľkým fiaskom. Blízke Košice boli vhodnejšie na vyhlásenie samostatnej Slovenskej ľudovej republiky.

Dr. Karol Bulissa tesne pred vyhlásením SLR predložil Oszkárovi Jászimu návrh vyhlásenia maďarskej vlády, ktoré malo odznieť hneď po vzniku SLR a malo pomôcť etablovaníu tohto štátneho útvaru. Od maďarskej vlády síce dostal prísľub, ale tá Slovenskú ľudovú republiku v decembri 1918 oficiálne neuznala, hoci takéto zdržanlivé stanovisko malo len taktický charakter. Naprázdno vyznelo aj úsilie samokonštituovanej vlády SLR poslať prostredníctvom francúzskej misie v Budapešti telegram americkému prezidentovi W. Wilsonovi so žiadosťou o uznanie SLR v duchu Wilsonom prezentovaného práva národov na sebaurčenie.⁴⁵

Na západnom a strednom Slovensku vyhlásenie SLR nenašlo fakticky žiaden väčší ohlas, hoci sa o nej obyvateľstvo dozvedalo predovšetkým prípismi, ktoré prichádzali na obecné úrady priamo z Budapešti. Najväčšiu agitáciu za SLR na južnom a západnom Slovensku robili promaďarsky orientovaní sociálni demokrati a Maďari žijúci na tomto území. Na východnom Slovensku bola podobná situácia. Slovenské obyvateľstvo sa od Slovenskej ľudovej republiky dištancovalo, resp. ju vôbec nebralo na vedomie. Slovenskú ľudovú republiku tak v podstate odsudzovalo na neúspech.

SLR oficiálne nepodporila ani maďarská vláda, hoci bola pod neustálym tlakom maďarskej tlače, ktorá ju žiadala, aby slovenskú otázku riešila a neodkladala ju bokom. 14. decembra 1918 zasadala maďarská vláda a okrem iného sa zaoberala aj vzťahom k SLR. Rozhodnutie potom O. Jászi oznámil predstaviteľom SLR. A ten nebol pre nich povzbudivý. O. Jászi vyhlásil, že maďarská vláda by slovenskú republiku podporila, keby ju slovenský ľud prijal po ľudovom hlasovaní a keby ju mierová konferencia schválila. Slovenská otázka sa však stala otázkou medzinárodnou, a v takom prípade maďarská vláda nemôže o nej sama rozhodovať. Vyhlásenie O. Jásziho neznamenalalo, že sa maďarská vláda vzdáva nároku na Slovensko. Prezrádzalo len, že O. Jászi nevidel možnosť udržania Slovenska v Uhorsku pod egidou Slovenskej ľudovej republiky, keď ju predstavovali ľudia spätí so starým režimom, bez podpory širších ľudových mäs.

817, k Rusinom 328 a k Židom 1893 obyvateľov. Pozri: *Magyar Statisztikai Közlemények, Ú. S., 42*, Budapest 1912 a *Statistická příručka Republiky československé. II*. Praha 1925, s. 396.

⁴⁵ L. Tajták, *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Bratislava 1972, s. 136.

Slováci s pomocou Prahy prichádzajú na Slovensko

28. októbra 1918 bol pri vyhlásení československého štátu aj popredný predprevratový činiteľ – Vavro Šrobár. Aj keď v Prahe vládlo nadšenie, tu prítomným Slovákom bolo jasné, že na Slovensku je situácia iná, že sa Budapešť nevzdá Slovenska a bude sa usilovať ho udržať v rámci Uhorska. Na Slovensku sa tvorili maďarské národné gardy, bolo tu uhorské vojsko, ktoré sa snažilo udržať na území poriadok a potlačiť protiuhorské vystúpenia.

Preto V. Šrobár spolu s Pavlom Blahom, Ivanom Dérerom a Antonom Štefánkom odišli z Prahy do Hodonína, a tu 6. novembra 1918 vytvorili *Dočasnú vládu pre Slovensko*. Šrobár sa stal jej predsedom.⁴⁶ Existenciu vlády oznámili v Skalici 6. novembra 1918 na ľudovom zhromaždení. Sídлом vlády sa stala skalická radnica. Dočasná vláda požiadala Prahu o vojenskú pomoc pri obsadzovaní Slovenska a jeho začlenení do nového štátu, čo sa zakrátko aj začalo uskutočňovať.

11. novembra 1918 predseda Maďarskej národnej rady gróf M. Károlyi protestoval proti obsadzovaniu Slovenska, ktoré bolo súčasťou Uhorska, a oznámil úmysel chrániť Felvidék – územie Slovenska, aj ozbrojenými silami. Maďarské vojská potom zaútočili na československé jednotky, ktoré tu prichádzali len v nevelkom počte. Maďarské vojská v sile jedného práporu postúpili až do Turčianskeho Svätého Martina, kde sídlila Slovenská národná rada a zatkli jej predsedu Matúša Dulu a Ota Škrovínu, jedného z účastníkov historického martinského deklaračného zhromaždenia (30. 10. 1918).⁴⁷

Oddiely slovenských dobrovoľníkov, ktoré dostali názov *Gardy slovenskej slobody*, a ktoré mali pomáhať pri vojenskom obsadzovaní Slovenska, sa formovali len postupne, no až v decembri 1918 boli pripravené aj vojensky zasiahnuť a obsadzovať Slovensko. Obsadzovanie bolo z vojenského hľadiska ukončené až v polovici marca 1919.⁴⁸

Slovensko nebolo faktickou súčasťou ČSR ani v druhej polovici novembra. 17. novembra 1918 sa v Prahe konala manifestácia, na ktorej Kornel Stodola a slovenský podpredsa revolučného Národného zhromaždenia Metod Bella žiadali český národ: „Príďte, aby sme neboli otrokmi, prisaháme vám vernosť bratskú! Nebojte sa, budeme pri vás stáť, pomôžeme vám a spoločne zvíťazíme!“ Boli to slová, ktoré prežrádzali nielen obavy Slovákov, že všetko môže ostať po starom, ale aj skutočnosť, že česká spoločnosť nebola pripravená vojensky zasiahnuť na Slovensko a v bojoch proti Maďarom ho odčleniť z uhorského rámca a pripojiť k novému štátu. Na Malostranskom námestí v Prahe povzbudzoval nielen Slovákov, ale aj svojich rodákov Jozef Scheiner: „Slovensko je v nebezpečenstve, ale nedáme ho, pomôžeme našim bratom!“

K. Kramář, predseda vlády, poslal Károlyimu telegram, v ktorom zdôrazňoval, že čsl. vojsko šlo na Slovensko udržiavať poriadok, pretože Slovensko pripadá novému štátu. M. Károlyi a maďarské Národné zhromaždenie však okamžite zaslali protestné telegramy vládam dohodových mocností proti invázii českého vojska na Slovensko a kvalifikovali ho ako porušenie medzinárodných dohôd. Károlyi žiadal Najvyššiu vojenskú radu vo Ver-

⁴⁶ A. Štefánek, *Slovensko v prevrate*. In Zlatá kniha Slovenska 1918–1928. Zost. Miloš Kolesár. Bratislava 1928, s. 106.

⁴⁷ *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918–1939*. Bohumila Ferenčuhová – Milan Zemko a kol., Bratislava 2012, s. 31.

⁴⁸ E. Šimko, *Stručný nástin histórie slovenských dobrovoľníckych útvarov*. In Zlatá kniha Slovenska 1918–1928. Zost. Miloš Kolesár, Bratislava 1928, s. 107–108.

sailles, aby odstránila údajné rozpory medzi padovským a belehradským prímerím a aby vyslala nestranných rozhodcov, ktorí by sa presvedčili, že Maďarsko nemôže ekonomicky existovať bez Slovenska, a teda, že nároky maďarskej vlády na Slovensko sú oprávnené. Kramářovi zas napísal, že maďarská vláda uznáva SNR, tá preto nepotrebuje podporu Prahy, uznáva aj jej právo na spravovanie slovenského územia, ale len s podmienkou, že ona uzná suverenitu a integritu Uhorska.

Popritom navrhoval rokovania s Emilom Stodolom, ktorého nová československá vláda poverila úlohou vyslanca v Budapešti, o otázkach hraníc Slovenska, pravda, v rámci Uhorska. To čsl. vláda odmietla. Súhlasila len s tým, že E. Stodola, M. Dulla a M. Hodža môžu rokovať s maďarskou vládou o odsune maďarských vojsk zo Slovenska.

Milan Hodža a jeho budapeštianske rokovania

Po odstúpení Emila Stodolu z funkcie vyslanca začal nezáväznú rozhovory s maďarským ministrom pre národnosti Oszkárom Jászim Milan Hodža. De iure (!?) malo byť už Slovensko súčasťou Československa, de facto patrilo ešte stále Uhorsku. To bola aj báza, z ktorej začínali Hodžove rokovania.

Jászim navrhoval ustálenie modu vivendi s platnosťou do uzavretia mieru. V ňom mali vzniknúť okolo Maďarska akési okrajové územia s takým právnym postavením, aké malo kedysi Chorvátsko v Rakúsko-Uhorsku, pričom tieto územia mali byť s Maďarskom právne, hospodársky a kultúrne spojené. Skutočným cieľom Maďarov bolo urobiť také provizórium, ktoré by mohla schváliť mierová konferencia ako definitívne opatrenie. Podľa maďarského návrhu dohody mali byť v Maďarsku utvorené zvlášťne administratívne územia. Ako prezrádzala mapka, dohoda sa mala vzťahovať len na etnograficky čisté slovenské prostredie (na základe sčítania obyvateľstva v r. 1910), čo znamenalo stratu väčšiny slovenského územia, navyše rozdeleného maďarským územím. Na tomto území mala mať plné moci Slovenská národná rada, ktorá by ale nesmela prekážať inonárodným menšinám v používaní ich jazyka.

SNR by mala spravovať len školské veci, a keďže inonárodné menšiny by si mohli na jej území vytvárať autonómne celky, zostávala by úradná správa v pôvodnej podobe. Aj s úradníkmi. SNR by mala väčšie právomoci pri ustanovovaní sudcov. Sporné otázky by riešila 11-členná komisia. Na slovenskom území mal pôsobiť maďarský vládny komisár na ochranu maďarskej menšiny a ostatných menšín. Bol by spojkou medzi SNR a maďarskou vládou.

M. Hodža predostrel maďarskej vláde memorandum s inou predstavou. Podľa jeho návrhu sa malo „slovenské panstvo“ vzťahovať na 37 okresov vrátane Bratislavy a Košíc⁴⁹, maďarské vojsko sa malo z nich úplne stiahnuť, menšiny mali mať rovnaké práva aj na jednej, aj na druhej strane, Maďari mali Slovákom vrátiť historické pamiatky, ktoré boli konfiškované Matici slovenskej ešte v 19. storočí. Maďarská strana to odmietla.

Hodža chápal tieto rozhovory ako získavanie času, lebo Slovensko ešte stále kontrolovali Maďari a tí sa ho nechceli vzdať. Takto chápali rozhovory aj Maďari, ktorí koncom

---

⁴⁹ M. Hronský, *Rokovania dr. Milana Hodžu koncom novembra a začiatkom decembra 1918 v Budapešti a postoj pražského centra*. In Milan Hodža – štátnik a politik. Ed. Miroslav Pekník, Bratislava 1994, s. 87.

novembra 1918 ustúpili niektorým Hodžovým požiadavkám, ale rozhodne odmietali, aby sa súčasťou ČSR stalo východné Slovensko. Tu sa diali prípravy na vyhlásenie Slovenskej ľudovej republiky, odtiaľ prichádzali hlasy za integritu Uhorska. Navyše, maďarská vláda začala z rozhovorov s M. Hodžom ťažiť vo svoj prospech. Pred svetovou verejnosťou sa poukazovalo na to, že Slováci ako samostatný národ majú právo samostatne rozhodovať o svojom osude, teda aj rokovať o ňom, a to bez českej kurately.

Pri rokovaní sa samozrejme muselo hovoriť aj o hraniciach, ktoré by oddeľovali správne jednotky slovenské a maďarské – teda o spoločnej hranici. Jej vymedzenie nebolo jednoduché, na čom mal príčinu predchádzajúci historický vývin. Hodžova demarkačná čiara, o ktorej hovoril s Jászim, bola pre Slovákov značne nevýhodná, lebo nerešpektovala ani etnické, ani hospodárske, komunikačné a ďalšie strategické požiadavky.⁵⁰

Vďaka Benešovej iniciatíve v Paríži boli hranice stanovené južnejšie ako bola stanovená Hodžova demarkačná čiara a viedli tadiaľ, ako sú v podstate vytýčené dodnes. Za tieto hranice sa museli stiahnuť maďarské vojenské jednotky, čo Károlyiho vláde oznámil notou francúzsky podplukovník Vyx 3. decembra 1918.

Postupné obsadzovanie Slovenska a jeho začleňovanie do nového štátu

Špecifická situácia na Slovensku a hrozba straty východného územia v prospech Maďarska nútila československú vládu uvažovať o spôsobe, akým čo najrýchlejšie pripojiť Slovensko. 7. decembra 1918 poverila vláda Vavra Šrobára funkciou ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, aby na Slovensku, opustenom maďarským vojskom vykonal všetky tie práce, ktoré sú potrebné na udržanie poriadku, na konsolidovanie pomerov a na zabezpečenie riadneho štátneho života.

12. decembra 1918 prišiel Šrobár so svojou vládou do Žiliny.⁵¹ 13. decembra 1918 ho prišiel pozdraviť A. Hlinka, ktorý týmto gestom potvrdil podporu ČSR. Vtedy odmietol funkciu referenta pre cirkevné otázky, ktorú mu Šrobár ponúkol.

V decembri 1918 už úspešne pokračovalo vojenské obsadzovanie Slovenska. V polovici decembra bola obsadená Spišská Nová Ves a Levoča a 18. decembra aj Kežmarok, v ktorom 9. decembra spišskí Nemci vyhlásili Spišskú republiku (Selbständige Zipser Republik). Spišská republika v skutočnosti nikdy reálne nevznikla, a tak obsadením Kežmarku československá moc nemala ani čo likvidovať.

28. decembra 1918 bol obsadený Prešov a o deň neskôr aj Košice. Košice boli obsadené bez boja. Do mesta prišli prvé *Gardy Slovenskej slobody*. Ešte v dopoludňajších hodinách 29. decembra 1918 odišla z Košíc do Miskolca Dvortsákova vláda Slovenskej ľudovej republiky. V. Dvortsák potom odišiel do Budapešti, kde pôsobil až do vyhlásenia Maďarskej republiky rád v marci 1919.

V Budapešti však myšlienka samosprávy Slovenska, pravda pod patronátom Maďarska, nezanikla. 12. marca 1919 maďarská vláda pod vedením už nového predsedu Dénesa Berinkeyho vydala ľudový zákon č. XXX. o samospráve Slovenskej krajiny, podobný ako

⁵⁰ Demarkačná čiara viedla od Devína na Pezinok, Sereď, Nové Zámky, Vrāble, Kozárovce, Lučenec, Smolník, dolinou Gelnice k Margecanom, ďalej Hornádom k južným hraniciam Šariša a Zemplína k Trebišovu a cez Sobrance na Vihorlat a k Humennému a na sever dolinou Laborca k poľskej hranici.

⁵¹ M. Hronský, *Slovensko pri zrode Československa*, Bratislava 1987, s. 320.

zákon č. X z 21. 12. 1918 o Ruskej krajine pre rusínske obyvateľstvo. V tomto zákone definovala formu správy *Slovenskej krajiny*, ktorá mala mať síce podobu autonómie, ale autonómiu v značne obmedzenej podobe, ktorá by Slovensku poskytovala určité národnostné i kultúrne práva, ale limitované úplnou hospodárskou a finančnou závislosťou.

V tom čase už bolo Slovensko skutočnou súčasťou Československej republiky a od prvých dní nového roku 1919 bolo toto jeho postavenie naďalej upevňované. Z medzinárodnoprávného hľadiska k tomu prispeli najmä Saint-germainská (1919) a Trianonská mierová zmluva (1920).

K pevnému ukotveniu Slovenska v ČSR smerovalo aj Šrobárovo nariadenie č. 6/1919 Zb., ktorým rozpúšťal všetky národné rady a národné výbory, vrátane Slovenskej národnej rady. Ich platnosť končila 23. januára 1919. Pre Slovákov to bolo neprijemné prekvapenie, ktoré bolo zmiernené len návrhom, aby SNR nahradil *Klub slovenských poslancov pri Národnom zhromaždení*. V Československu sa začalo s centralizáciou moci, ktorá v tomto čase a situácii mala svoje opodstatnenie, no neskôr sa stala prekážkou harmonického spoluzitia Čechov a Slovákov v spoločnom štáte.

Peter Švorc

The Incorporation of Slovakia to a New State and the Creation of Czechoslovakia

Summary

In Czechoslovakia 28 October 1918 was regarded as the date when the state of the Czechs and Slovaks was created. The National Assembly (Národné zhromaždenie) decided that the day would be a national holiday and then it slowly passed into the consciousness of all generations as the day when the Czechoslovak Republic was established.

The situation was, however, much more complex. The act of the inauguration of the new state did not mean, in fact, that at this point a new state was established. Much more effort was still needed to do so. By right one can say that Czechoslovakia was established between 28 and 30 October 1918, but in fact this happened at the end of 1918. On the part of Greater Hungary the words by right were clearly of a relative nature, and in the case of Slovakia the term was not at all acceptable. Its aim was to make this act of state-building unrealized. It was also the aim of the actions of Magyar (Hungarian) politics and diplomacy – albeit attempted without success. On the other hand, this way of thinking was also visible in the dynamic state-forming process within the emerging state of Czechoslovakia. It was visible in the way how individual nations and nationalities living in Slovakia understood the dissolution of the monarchy, mainly of Great Hungary, as well as the emergence of Czechoslovakia.

Slovaks became the decisive factor in this new situation, as they were the force without which Czechoslovakia would not come into existence. The key issue was how Slovaks would accept the new reality and whether they would identify themselves with the newly established state. It was more than certain that Slovak residents would support the disintegration of Greater Hungary and the emergence of Czechoslovakia – the events which would fundamentally change their position. From a nation condemned to the status of an ethnic group, who, in the second half of the nineteenth and early twentieth century was denied basic national rights, they were going to become a fully-fledged and state-creating nation. Hundreds of Slovaks in exile had been working to achieve this goal. They were actively involved in the national movement since the beginning of the First World War,

preparing to fight and engage in politics in the Czech and Slovak environment. In the country the entire process would be more complex because of the persecution that appeared in the decisive moments of the end of 1918. The Slovak political elite set up a representative political body of the Slovak National Council (Slovenská národná rada) only in October 1918 and in the Martinska Declaration (Martinská deklarácia) of 30 October 1918, they voted in favour of the Czech-Slovak state. Some Slovak citizens established councils and national committees in villages and towns, but most people waited passively for the development of the situation. The Lower Protestant clergy and Catholic priests accepted the pro-Czechoslovakian direction, and at the end of 1918 they opposed their church hierarchy in this respect. The hierarchs had a pro-Hungary orientation and called upon both the clergy and believers to oppose the disappearance of the former Hungarian state. Catholics were threatened with Czech Hussite and anti-Catholic tradition, while Evangelicals were intimidated with the disappearance of Hungarian general ecclesiastical authority, which would mean that Evangelicals in Slovakia would be in the minority.

Slovakian officials, state employees, teachers, some clergy, lawyers and entrepreneurs all supported Greater Hungary, as they feared that in the new state they would lose their social position. They used the neutrality of the inhabitants, particularly of eastern Slovakia, in order to spread pro-Hungarian propaganda. Eastern Slovakia was one of districts where Slovaks were consciously denationalized, disoriented and intimidated by propaganda for the longest time. At the beginning of November 1918, the East-Slovakian National Council (Východoslovenská národná rada) was established in Prešov and acted as a counterweight to the Martinska Slovak National Council. It worked closely with the Prešov Magyar National Council and was in favour of retaining the whole of Greater Hungary. It organized campaigns supporting old Hungary in Prešov and its surroundings. It also tried to include Slovaks from other parts of Slovakia in its activities, but only those under the aegis of an independent Slovakia, without the Czechs. The activities of the Eastern Slovakia National Council intensified after 11 November 1918, when Slovak pro-Magyar People's Republic (Slovenská ľudová republika) was proclaimed in Kosice and asked Budapest for help and protection.

The actions of the government of the Slovak People's Republic were closely followed by Budapest, which at the same time hoped that the Slovak National Council in Martin and the Ambassador of the Czechoslovak Government Milan Hodža will opt for a compromise that would satisfy Budapest, for example by reducing the size of the forming territory of Czechoslovakia in the Upper Hungary-Slovakia region or leaving it within its current state. Budapest did not openly support Slovak People's Republic, not seeing mass support for its representatives. The Slovak Peoples' Republic, whose capital was to be Prešov, disappeared with the arrival of the Czechoslovak army at the end of December 1918.

Ruthenians living on this territory were Slavs and they were perceived in Czechoslovakia by definition as members of the state-forming group. Before the proclamation of the Czechoslovak Republic Ruthenian residents, apart from a few people from the intelligentsia who in November 1918 founded the Old Lubovna and Presov Ruthenian National Council (Ruska národná rada), did not engage in any state-forming activities. Ruthenian Greek Catholic clergy, which formed the core of national intelligence, were of a mostly pro-Hungarian orientation and encouraged their parishioners to be the same. If one looks at Ruthenians only on Slovak territory, one can see that they quickly embraced the idea of the disintegration of Greater Hungary and although most often passively, identified either with the views of their national representatives concerning creating their own Ruthenian state (Uhrorusínia or Karpatská Rus), or becoming a part of the Slavic Czechoslovakia.

Magyars (Hungarians) were in a completely different situation. For them, the creation of Czechoslovakia assumed the proportions of a disaster and this is how they understood it. In Czechoslovakia they would cease to be members of the ruling nation and would fall into the position of an ethnic minority. This concerned about 640,000 Hungarians (according to statistics from 1921, or – 896,271 Hungarians according to Hungarian statistics from 1910) who wanted Greater Hungary

to survive and rejected the idea of creating Czechoslovakia. They wanted to use newly established local councils as political tools. Such councils gathered all residents supporting the integration of Greater Hungary and relied on Budapest and Hungarian politicians of that time. They intimidated Slovaks, Jews and Russians on ethnically mixed areas, whom they wanted to pull away from activities against Greater Hungary.

Also Hungarian **Germans** who clearly supported Hungary firmly rejected the idea of a new state. Magyarization changed their beliefs successfully, and they did not seem to object to that fact. They perceived Slovaks as a nation of servants and coachmen or people of a lower category, and they did not want to be on the same social level or identify with Slovaks. They rejected the idea of being citizens of a Slavic state in which Slavs (that is, also Slovaks) would be a state-forming nation and Germans, who used to have a higher social status would only be a national minority. Everyone, including about 140.000 people of German nationality (according to Hungarian statistics from 1910 a population of 196,958 Germans and according to Czechoslovakian ones from 1921, a population of 139,900) rejected the notion of a new state.

This became visible at the end of 1918, when the independent Republic of Spiš (Spišská republika) was proclaimed on 9 December in Kežmarok. Representative Germans in Slovakia became its members, inspired by the presidium of the German Upper-Hungarian Council (Hornouhorská nemecká rada). Spiš republic was supposed to be an Upper-Hungarian Switzerland, which would, however, be protected by Budapest. In connection with the approaching Czechoslovak army, Germans of Spiš gave up the idea of creating the Spiš republic, and it soon disappeared.

The new state was also rejected by **Jews**. Jewish residents did not have the same social status as the rest of the citizens of Great Hungary. They were viewed with disdain but, given their economic power, they were not indoctrinated and in comparison with Slovaks they could advance higher in the social hierarchy. In Hungary, Jews found conditions for a tolerable and even successful existence and the country whose structure they knew well turned out to be a better haven in difficult moments than the newly proclaimed Czechoslovakia. In this sense, Jews also belonged to those rejecting the Czechoslovak statehood. This was true for 136,000 inhabitants of Slovakia.

If we consider only the nationality of the inhabitants of Slovakia as a basis to reject the new state, it appears that out of 2,926,824 inhabitants (data from 1910) between October and December 1918, 1,138,311, or 38.81% of the population were against Czechoslovakia. This data, however, is incomplete, as the number of people who in the first weeks after the end of World War I did not identify with the new state also included the Slovaks and Russians. These were mostly people who were connected to Great Hungary and its state power and joined their further existence with this state.

The size of this category is very difficult to determine, as it never was statistically captured. František Votruba may help to approximate this number, as in his words during the coup there were only about 1,200 members of nationally oriented Slovak intelligentsia in Slovakia who proclaimed their allegiance to their own nation. If to those 54 per cent of people rejecting Czechoslovakia one adds any other number, it will turn out that in fact up to 50% of Slovakia's inhabitants were against the disintegration of Greater Hungary and incorporating Slovakia into the Czechoslovak state. This was an argument that could actually weigh on the forthcoming peace conference in Paris.

Slovak national activists and Czech politicians were aware of this fact and therefore tried to level internal relations as soon as possible as well as to eliminate external influences that could destabilize the new state. That is why on 5 November 1918, politically active Slovaks established the Provisional Government of Slovakia (Dočasné vláda pre Slovensko). On its behalf they officially asked for military assistance of Prague in incorporating Slovakia to the new state. This aid was granted to them very quickly.

By the end of 1918 Slovakia became a real part of Czechoslovakia, but at least until the signing of the Trianon Treaty of Peace in June 1920, it was a territory with many destabilizing

factors that caused the rejection of the Pittsburgh Agreement (Pittsburská dohoda) of 30 May 1918. The Pittsburgh Agreement, signed by American Czechs and Slovaks and also the future president T.G. Masaryk, validated the autonomous position of Slovakia in the joint Czech-Slovak State.

Key words: Czechoslovakia, Slovakia, Eastern Slovakia in the Slovak History, Slovak National Council, the Martin Declaration, East Slovak National Council, Slovak People Republik 1918, the Slovak Nation, Kingdom of Hungary, Roman Catholic Church, Evangelical Church, Greek Catholic Church.